

6.ÜNİTE

SULTAN VE OSMANLI MERKEZ TEŞKİLATI

6.1. OSMANLI'NIN KALBİ: TOPKAPI SARAYI

- Osmanlı Devleti'nde bilinen ilk sarayı Orhan Gazi Bursa'da yaptırmıştır.
- I. Murad Devri'nde Edirne Sarayı, İstanbul'un Fethi'nden sonra da bugün İstanbul Üniversitesi yakınlarında Eski Saray olarak bilinen saray inşa edilmiştir.
- Topkapı Sarayı, 1465-1478 yılları arasında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır.
- Topkapı Sarayı'nda padişah, ailesi ile birlikte ikamet etmiş ve devleti buradan yönetmiştir.
- Saray, devlet kademesinde görev alacak devlet adamlarının yetiştirildiği en önemli eğitim merkezidir.
- XIX. yüzyıla kadar devletin merkezi konumunda olan Topkapı Sarayı, Osmanlı Devleti'nin yönetim sistemine göre biçimlendirilmiştir.
- Saray**; Dış saray denilen Birun, İç saray denilen Enderun ve Harem olmak üzere üç ana bölümden meydana gelmiştir.
- Ana giriş kapısı Bab-ı Hümayun, orta kapı Babüsselam ve padişahın huzuruna açılan Babüssaade kapıları, bölümler arasında geçişi sağlamıştır.
- Birun**, Farsça'da "dış" anlamına gelir ve sarayın en geniş bölümüdür.
- Saray muhafızları ve çalışanları burada yer alırdı.
- Bu görevliler, Saray-ı Hümayun'da ikamet etmezdi. İlmiye mensupları; Hacegân, Eminler ve Erbâb-ı Hizmet olarak üç gruba ayrılırdı.
- Birun'daki diğer görevliler ise çakırcıbaşı, şahincibaşı, atmacabaşı, müteferrikalar, baltacılar, peykler, solaklar, mehterler ve mehterbaşı, sakalar ve sakabaşı, terziler, aşçılar ve mirahur'du.
- Enderun**, Farsça "iç" anlamına gelir.
- En seçkin devşirme çocuklarının eğitildiği ve Osmanlı devlet sisteminin üst düzey yöneticilerinin yetiştirildiği bir okul niteliğindeki Enderun Mektebi bu bölümde yer alırdı.
- Padişahın özel hizmetlerini gören devşirmeler yani iç oğlanlar burada eğitilirdi.
- Arz Odası ve Kutsal Emanetler'in de yer aldığı Hırka-i Saadet Dairesi başta olmak üzere Büyük ve Küçük odalar, Doğancı Koğuşu, Seferli Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda Enderun bölümünde bulunurdu.
- Harem**, Arapça "yasak" anlamına gelir. Padişahın özel hayatını sürdürdüğü bölümdür.
- Disiplin ve protokol kurallarının geçerli olduğu haremde cariyeler; edebiyat, müzik, güzel sanatlar, el işleri, güzel konuşma, zerafet öğrenirler ve beylerbeyi, sancakbeyi, vezir gibi üst rütbeli devlet adamlarıyla evlenirlerdi.
- Bu sayede saray kültürü, şehir kültürüne katkı sağlamaktaydı.

Saray Görevlileri

- Osmanlı Devleti, kendine has protokol kurallarıyla tarihe mal olmuş büyük devletlerdendir.
- Yönetimde mutlak söz sahibi olan padişah bile mütevazı sarayda, protokol kuralları çerçevesinde yaşamıştır.
 - Padişahın evi olan Harem-i Hümayun bölümünün genel sorumlusu Dârüssaâde ağasıydı.
 - Harem'de ayrıca iç oğlanları, diğer harem ağaları, kethüda ve imam görev yapmaktaydı.
 - Divân-ı Hümayun**, merkez teşkilatının en önemli kurumu olup Orhan Bey zamanında kuruldu.
 - Devlet kurulu anlamına gelen Divân-ı Hümayun'da siyaset, hukuk, sosyal, ordu, ekonomi ile ilgili her türlü konu görüşülüp tartışılır ve padişahın onayı ile karara bağlanırdı.
 - Divan toplantıları Topkapı Saray'ında, Osmanlı Devleti'nin cihanşümül özelliğini ortaya koyan Kubbealtı denilen salonda yapılırdı.
 - Toplantı sonrası alınan kararlar sadece Osmanlı'yı değil aynı zaman da bütün dünyayı ilgilendirirdi.
 - Orhan Bey zamanından Fatih Dönemi'ne kadar Divan toplantıları her gün yapılmaktaydı.
 - Fatih'le birlikte toplantılar haftada dört güne indirilmişti.
 - XVII. yüzyılda Divan toplantıları haftada iki güne düştü.
 - XVIII. yüzyılda ise Divân-ı Hümayun idari bir kurum olarak işlevini kaybetmeye başladı.
 - Divân-ı Hümayun; günümüzde Danıştay, Yargıtay, Anayasa Mahkemesi, Bakanlar Kurulu gibi kurumların görevini yerine getiren önemli bir kuruldu.
 - Divan'da alınan kararlar Osmanlı hukukuna göre kanun sayılırdı.
 - Divân-ı Hümayun; din ve millet ayrımı yapmaksızın, hangi meslek grubundan olursa olsun herkese açıktı.

6.2. PADİŞAH, HANEDAN VE KANUNNAME-İ ALİ OSMAN

- Osmanlılarda devlet düzeni, otoritenin karar birliğine ve saltanatın dokunulmazlık inancına dayanırdı.
- Ülkenin ve devletin tek sahibi padişaktır.
- Osmanlı siyasi hayatında bütünlüğün ve istikrarın devam etmesi ancak bu prensibin korunmasıyla sağlanırdı.

- Mutlak otorite olan padişahı, mührünü verdiği vezîriâzam temsil ederdi.
- Divân-ı Hümâyûn'da bulunan diğer vezirler ise danışman konumundaydı.
- Eski Türk devlet geleneğine göre ülke, hanedanın ortak malı kabul edilirdi.
- Bu anlayışı sürdüren Osmanlılarda da padişah, hanedanın erkek üyelerinden biri olmalıydı.
- Tahta geçiş konusunda kesin bir kural olmadığından hanedan üyeleri arasında taht mücadelesi yaşanabilirdi.
- Devletin kurucusu, mülkün sahibi padişahı.
- Padişah ölünce yaptığı bütün atamalar düşer ve padişahın tasarrufları geçerliliğini yitirirdi
- Osmanlı Devleti'nde merkezî otoritenin güçlendirilmesi ve istikrarın sağlanması için bazı uygulamalara gidilmiştir.
- Bunlardan ilki, veraset sisteminde yapılan düzenlemelerdir.
- I. Murad Dönemi'nde kabul edilen "Devletin toprakları padişah ve oğullarındır." ilkesinin yerine Fatih Devri'nde "Devletin toprakları padişahındır." anlayışı getirilmiştir.
- Merkezî otoritenin güçlendirilmesindeki bir diğer uygulama devletin bekası için padişahlara kendi kardeşlerini öldürme izninin verilmesidir.
- II. Mehmet'e kadar saltanat üzerinde hak iddia edenlerin meydana getirdiği karışıklıklar ve özellikle Fetret Devri'nde yaşanan taht mücadeleleri, devletin bütünlüğünü tehlikeye sokmuştur
- Mutlak otoritesini güçlendirmek isteyen Fatih, daha önce var olan kanunlarla kendisinin düzenlemiş olduğu kanunları birleştirerek "Kanunname-i Ali Osman"ı oluşturmuş ve padişaha, diğer şehzadeleri öldürme hak ve yetkisi verilmiştir.
- Böylece padişah, egemenliğin bölünmezliği ve devletin parçalanmazlığı anlayışını her şeyin üstünde tuttuğunu göstermiştir.
- Merkezî otoritenin güçlenmesi için yapılan bir diğer düzenleme ise padişahın, Divân-ı Hümâyûn'un başkanlığını vezîriâzama devretmesidir.
- Divân-ı Hümâyûn toplantılarına 1475 yılına kadar padişahlar başkanlık etmiştir.
- Fatih'ten itibaren vezîriâzamlara geniş yetkiler verilmiş ve padişahın mutlak vekili olarak Divân-ı Hümâyûn'a vezîriâzamlar başkanlık etmeye başlamıştır.
- Padişah ise Kubbealtı salonunun üstünde kafesle ayrılan bir bölümden dilerse toplantıları takip etmiştir.
- Bu uygulama ile Divân-ı Hümâyûn bir karar organı olmaktan ziyade bir danışma kurulu hâline dönüşmüştür.
- Merkezî otoriteyi güçlendirmek için yapılan bir başka düzenleme de haremde evlenme usulünün uygulanmasıdır.
- Fatih'ten itibaren Osmanlı padişahları genellikle haremde evlenmiştir.
- Merkezî otoriteyi güçlü kılmak için yapılan diğer uygulama ise müsadere usulüdür.
- Haksız yollarla servet edinenleri cezalandırmak amacıyla devlet tarafından kişinin malına el konulması sistemi olan müsadere, Hunlardan beri Türk devlet geleneğinde uygulanmıştır.
- Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında sadece zimmetine mal geçirenlere ve isyancılara uygulanan bu sistem Fatih Sultan Mehmet Dönemi'nden itibaren bir gelenek hâline gelmiştir.
- Müsadere sistemi, kanuni sınırlamalarla kişisel mülk ve servetin veraset yoluyla ailelerin elinde toplanmasını engellemiştir.
- Böylece devşirmeler arasında aristokratik bir sınıf oluşmamıştır.

Siyasetnâmelerde Padişahların Vasıfları

- Siyasetnâme türündeki eserlerin çok eskilere giden bir geleneği vardır.
- Bu tür eserler hem devrin hükümdarlarına ve devletin ileri gelenlerine hem de daha sonra bu görevi üstlenecekler için yol göstermek, tavsiyelerde bulunmak amacıyla kaleme alınmıştır.
- Eserlerde siyaset konularına değinildiği gibi devletin işleyişi, idare şekilleri ve devlet ileri gelenlerinin taşıması gereken özelliklere dair bilgilere de yer verilmiştir.
- Siyasetnâme veya nasihatnâme türündeki eserler, Osmanlı devlet yönetiminde de özellikle yöneticiler için çok önemli bir yere sahiptir.
- Siyasetnâmelere göre devlet idaresinde adalet anlayışı en başta gelen erdemdir.
- Osmanlı Devleti'nde ilk siyasetnâme Şeyhoğlu Mustafa tarafından kaleme alınan "Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l Ulemâ"dır.
- Sultan II. Murad'ın oğluna nasihatı "Nasihât-ı Sultân Murâd" padişahlar tarafından yazılan nasihatnâme geleneğine ait önemli örneklerden biridir.
- Osmanlı siyasetnâme geleneğine göre padişahta bulunması gereken vasıflardan bazıları şunlardır:
- Her konuda adil olmalıdır. İnsaflı, olgun, dürüst olmalı ayrıca yalan ve iftiradan sakınmalıdır. Vefakâr olmalı, verdiği sözü yerine getirmelidir. İffet, hikmet sahibi ve cesur olmalıdır.
- Yönetici ve diğer kadroları seçerken liyakati gözetmeli, tayin, terfi ve görevden alımlarda çok dikkatli davranmalıdır.
- Divan üyeleri, tecrübeli devlet adamları, din adamları, ilim adamları ve askerlerle fikir alışverişinde bulunmalıdır.
- Verilen emirden sonra işin yapılıp yapılmadığını takip etmelidir.
- Devlet memurlarından ve halkın durumundan haberdar olmak için casuslar atamalıdır.
- Halkı aydınlatmak için gönderilen vaizlerin hurafelerle halkı kandırmamasına dikkat etmelidir. Halkın malını, ırzını korumalı ve vergiyi zamanında adilce almalıdır.

- Akrabaları ve adamları halka zulmetmemelidir.
- Kendisine emanet edilen devlet hazinesini boş yere harcamamalıdır.
- İhtiyaç yokken cami ve medrese inşa etmemeli, özellikle yolların bakımı, tamiri ve emniyetine dikkat etmelidir.

Şehzadelerin Eğitimi

- Padişahın erkek çocukları olan şehzadelerin doğum haberi bir hatt-ı hümayunla vezîriâzama bildirilirdi.
- Devlet adamları padişahı tebrik eder ve hediyeler verirdi.
- Şehzade doğumları ülkede düzenlenen şenliklerle kutlanırdı.
- Şehzadelerin hizmetlerinin karşılanması için annesi tarafından “usta” denilen genç kızlar seçilirdi.
- Osmanlı Devleti, padişah adayı olması sebebiyle şehzadelerin eğitime çok önem vermişti.
- Saray geleneğine göre dört yaşına gelen şehzade, haremdeki Şehzadegân Mektebinde ilk eğitimine başlardı.
- “Bed-i Besmele Merasimi” denen ve bütün devlet adamlarının katıldığı büyük bir törende şehzadeye, konusu besmele öğretimi olan ilk dersi şeyhülislam verirdi.
- Şehzadeler eğitim hayatı boyunca Kur'an-ı Kerim, tarih, coğrafya, Arapça, Farsça dersler alır; ok ve yay yapmayı, güzel yazı yazmayı öğrenirdi.
- I.Murad Dönemi'nden itibaren ise şehzadeler on dört on beş yaşına geldiklerinde, sancakbeyi olarak görevlendirilmeye başlandı.
- Sancaklara vali olarak atanan şehzadelere “Çelebi Sultan” denirdi.
- Sancağa çıkma izni verilen şehzadeler, Şehzade Alayı denilen büyük bir törenle başkentten uğurlanırdı.
- Sancağa çıkan şehzadenin yanında “Lala” denilen tecrübeli bir devlet adamı bulunurdu.
- Şehzadelerin sancağa çıkmaları, devletin o bölgeye verdiği öneminde bir göstergesi olarak kabul edilirdi.
- Sancak gelirlerine sahip olan şehzadelerin masrafları da devlet hazinesine yük olmaktan çıkardı.
- Sancaklarda şehzadelerin başkanlık yaptığı, Divân-ı Hümayun'un benzeri Şehzade Divanları vardır. Şehzade, sancağı yönetirken kendi Divanı'na gelen davalara bizzat bakmış ve devlet yönetimini uygulamalı olarak öğrenmiştir.
- Sancakta bulunan Tımarlı Sipahiler şehzadeye bağlıdır.
- Savaşlarda ordu komutanı olarak görev yapan şehzadeler olduğu gibi padişahın sefere çıktığı zamanlarda İstanbul'da taht kaymakamı olarak kalanlar da olmuştur.
- Sancağa çıkma usulüyle yetişen son padişah III. Mehmet'tir.
- XVII. yüzyıldan itibaren şehzadeler eğitimlerini sarayda almaya başlamış fakat bu durum, şehzadelerin devlet idaresinde tecrübesiz olmalarına neden olmuştur.